

СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

М.І. Карпенко

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»,
полковник юстиції запасу*

А.В. Бандурович

*студентка 4 курсу
юридичного факультету
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Суд присяжних – це новела українського судочинства. За новим Кримінальним процесуальним кодексом, обвинувачені, яким світить довічне ув'язнення, можуть вимагати суддів із народу. Тепер відповідальність за справедливе правосуддя лежить на плечах громадян. Добре це чи ні – право вирішувати кожному.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зараз ця тема є досить актуальною. Практики і науковці досліджують це питання. Вивчення теоретичних публікацій про суд присяжних однозначної відповіді чи позитивна ця зміна для суспільства не дає. Тільки практика може довести дієвість чи бездієвість даного інституту.

Метою статті є аналіз чинного українського законодавства, вивчення статей практикуючих суддів юристів, науковців.

Основні результати дослідження. Суд присяжних – ще одне нововведення Кримінального процесуального кодексу. Саме цей інститут став предметом і головним питанням обговорення серед фахівців у галузі права й серед простих громадян, яким від тепер надана роль вирішення правосуддя.

Ідея суду присяжних з'явилась у слов'янських народів ще у XV ст. Згідно ст. 38 «Судебника» 1497 р., прийнятому Іваном III спільно з Боярською Думою, в судах, які розглядали найбільш важливі справи, мали бути присутні «староста та кращі і добрі люди» без котрих «суду не чинити» [6, с. 58-59; 4].

У 1533 р. жителі Новгороду вибрали 48 цілувальників (добрі люди, що приносили клятву цілуючи хрест) кожний місяць четверо з яких засідали в суді як представники громади. Без них закон наказував «суду не чинити. Цілувальникам же наказувалось «в суді сидіти і правду стерегти» [6, с. 108-112, 150-151; 4].

Заснування суду присяжних у його класичному розумінні, в період судової реформи 1864 р., було найважливішим демократичним завоюванням у дореволюційній Росії, у правовому полі законодавства якої знаходились Україна,

Польща, Фінляндія. Прогресивні вчені висловлювали думку про суд присяжних як про продукт національного генія слов'янських народів [5, с. 133; 4].

Даний інститут був закріплений Статутом кримінального судочинства і Уставом про покарання і затверджений імператором Олександром II 20 листопада 1864 р.

Присяжні засідателі для роботи в окружних судах обиралися земськими комісіями. Як правило, в список присяжних включалися люди, які мали повагу і довіру співвітчизників. Загальний список присяжних публікувався в місцевих відомостях. Функцію захисника виконували присяжні-повірені [4].

Для участі в роботі суду пропонувалось тридцять присяжних засідателів. Прокурор міг відвести не більш шести засідателів. Підсудні могли заявляти відвід з тією умовою, щоб залишилося не менше вісімнадцяти присяжних. З числа останніх жеребкуванням визначалось чотирнадцять засідателів, які повинні були брати участь у роботі суду: дванадцять основних і двоє запасних [4].

Таким чином, суд присяжних складався із судді і дванадцятьох присяжних засідателів. За результатами судового слідства присяжні виносили вердикт, в якому давали відповіді на питання: Чи мав місце злочин? Чи винний в ньому підсудний? Чи з умислом він діяв? Чи заслуговує підсудний поблажливості [4]?

Вердикт означає «вірносказане» є по суті висновок суду присяжних про винність або невинуватість підсудного. В подальшому розгляд справи здійснював суддя. Він отримував вердикт присяжних і в разі згоди з ним продовжував судочинство в загальному порядку виносячи вирок. У разі незгоди з вердиктом суддя міг направити справу на новий розгляд судом присяжних в іншому складі [4].

З часом суд присяжних у сучасній Росії був відроджений з урахуванням історичного досвіду його функціонування в минулому. Звернемося до нормативно-правових норм. Насамперед до головного Закону України, Конституції. Згідно ст. 127 правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні. Ця норма закладена давно, у 1996 р., але суд присяжних не застосовується вже понад 10 років. Правовий статус інституту присяжних був закріплений Законом України «Про судоустрій та статус суддів».

Вимоги до присяжного встановлені ст. 59 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», – присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду. Вирішує справи у складі суду спільно із суддею (судьями), забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Народні засідателі, присяжні під час розгляду і вирішення справ користуються повноваженнями судді.

Не підлягають включенню до списків народних засідателів та списків присяжних громадяни:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків народного засідателя, присяжного;
- 3) які мають не зняту чи непогашену судимість;

4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси;

5) громадяни, які досягли шістдесятип'яти років;

6) особи, які не володіють державною мовою.

Згідно ст. 58-1 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідної місцевої ради, що формує і затверджує у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду і дали згоду бути присяжними. У разі неприйняття місцевою радою протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради. Список присяжних затверджується один раз на два роки і переглядається в разі необхідності за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України.

Особа, що включена у список присяжних, зобов'язана повідомити суд про обставини, що унеможливають її участь у вчиненні правосуддя, якщо такі є.

За власною заявою звільняються від виконання обов'язків присяжного:

- особи, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці по догляду за дитиною, а також, які мають дітей дошкільного та молодшого шкільного віку або дітей-інвалідів, інших хворих або членів сім'ї похилого віку;

- керівники та заступники керівників органів місцевого самоврядування;
- особи, які через власні релігійні переконання вважають для себе неможливим брати участь у вчиненні правосуддя;
- інші особи, якщо голова суду визнає поважними причини, на які вони посилаються.

Новий КПК встановлює такі випадки участі присяжних у кримінальному провадженні:

- у суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних (за клопотанням обвинуваченого);

- у кримінальному провадженні стосовно кількох обвинувачених, – стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд.

Головні принципи суду присяжних в Україні (за новим КПК):

- суд присяжних призначається на вимогу обвинуваченого якщо термін передбаченого покарання довічний;

- для формування списків присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідної місцевої ради, що формує і затверджує у кількості, зазначеній у поданні;

- зі списку присяжних автоматизованою системою документообігу суда обирають сім осіб;
- письмовий виклик за сім днів до суду;
- присяжний зобов'язаний негайно повідомити суд про причини неможливості брати участь у засіданнях;
- роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від службових обов'язків на підставі письмового виклику;
- праця присяжних оплачується за порядком, встановленим КМУ та зберігаються гарантії і пільги на основній роботі;
- у склад суду присяжних входить два професійних судді і три присяжних зі списку, з семи осіб викликаних до суду (головуючий суддя заявляє відвід за пропозицією сторін);
- після відбору трьох основних присяжних обирають двох запасних;
- присяжний може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді у разі невиконання присяжним обов'язків та за наявності обґрунтованих підстав вважати, що присяжний у результаті незаконного впливу втратив неупередженість;
- присяжний може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження за ініціативою головуючого рішенням більшості від складу суду присяжних (тобто двома професійними суддями і одним «неупередженим» присяжним);
- вирок виноситься спільно професійними суддями та присяжними більшістю голосів;
- усі рішення, пов'язані із судовим розглядом, професійні судді та присяжні приймають спільно [7].

Відповідно до КПК 2012 р. присяжний має право:

- 1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні;
- 2) робити нотатки під час судового засідання;
- 3) з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються;
- 4) просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Присяжний зобов'язаний:

- 1) правдиво відповісти на запитання головуючого та учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених цим Кодексом або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та проінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе;
- 2) додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого;
- 3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду;

4) не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;

5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням;

6) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Щодо виклику його треба вручити присяжному в письмовому вигляді під розписку не пізніше, ніж за п'ять днів до судового засідання. У виклику вказують день, час та місце проведення судового засідання, права й обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, а також підстави для звільнення їх від виконання обов'язків, припис про явку, а також обов'язок присяжного (або іншої особи, яка отримала виклик для передання його присяжному) невідкладно повідомити суд про причини неявки.

На підставі цього письмового виклику роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків з вчинення правосуддя. Відмову роботодавця розцінюють як неповагу до суду, що спричиняє адміністративну відповідальність згідно зі ст. 185-5 КУАП у вигляді штрафу в розмірі від 5 до 8 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 85 до 136 грн). Ухилення від явки в суд без поважної причини самим присяжним (ст. 185-3 КУАП) загрожує більшими штрафами: від 20 до 100 неоподаткованих мінімальних доходів громадян (від 340 до 1700 грн.) [8].

Як і будь-яке питання, воно розглядається з позитивної і негативної сторони.

«За» виступають з таких причин:

— за даними соціологічного опитування у січні 2012 р. соціологічної групи «Рейтинг» найнижчий рівень довіри серед інститутів державної влади має суд — «Лише 8% респондентів вважають, що суди цілком заслуговують на довіру, 34% — не зовсім заслуговують і 43% громадян відповіли, що суди зовсім не заслуговують на довіру». Як повідомив гендиректор компанії TNS рівень довіри суду найменший серед інститутів влади — в певній мірі суду довіряють 10–15% громадян України (інформацію розповсюджено в серпні 2011 р.). Тобто введення суду присяжних може підвищити рівень довіри до правосуддя;

— є надія, що кримінальний процес у якому беруть участь присяжні демократизує процедуру притягнення до кримінальної відповідальності, розширить участь громадян;

— унеможливує зговір суду з правоохоронними органами заради необхідного вироку;

— дає більше сподівань обвинуваченому на виправдувальний вирок [9].

— відродження суду присяжних у такій моделі з неминучістю спричинить необхідність активного і всебічного дослідження доказів у суді, розвитку мистецтва аргументації, буде сприяти росту професіоналізму обвинувачів і захисників [4].

Противники наводять інші аргументи і доводи:

1. Майже відсутні гарантії захисту присяжних від незаконного впливу на них. Хоча й в законі прописана заборона будь-якій зі сторін навіть намагатись впливати на присяжних, але й такі саме заборони є по відношенню до прокурорських співробітників, суду, працівників міліції, журналістів, адвокатів, працівників виборчих комісій. І ці заборони незаконного впливу фактично в Україні не діють, особливо не діє захист від корупційного впливу.

2. Більша схильність серед присяжних виносити рішення на підставі емоцій, а не закону. Це прослідковується в багатьох країнах, де існує даний інститут (наприклад: Російська Федерація, США).

3. Низький рівень бажання громадян України брати участь у справах владних органів, місцевого самоврядування. Тобто є загроза, що присяжних будуть вибирати дуже довго, оскільки жодної винагороди чи якоїсь вигоди від виконання функцій присяжних не буде [8].

4. Запровадження суду присяжних – дороге та неефективне. Суд присяжних не може забезпечити у повному обсязі справедливий та об'єктивний розгляд кримінальних справ, оскільки порушується принцип рівності прав потерпілого і підсудного.

Висновок. Інститут суду присяжних є новим для сучасного законодавство, але для ефективної реалізації цього нововведення потрібно розробити нову модель кримінального судочинства.

Суд присяжних необхідно вводити у кримінальне судочинство України з урахуванням особливостей національної правової системи. При створенні такого інституту слід урахувати досягнення вітчизняної науки в галузі процесуального права, організаційні та фінансові можливості держави. Саме тому, на наш погляд, законодавець, закладаючи цей інститут у Конституцію України, передбачав можливість створення суду присяжних у час, коли економічно-політичні відносини в державі не просто стабілізуються, а перейдуть на вищий щабель розвитку [10].

Суд присяжних повинен забезпечувати реалізацію конституційних засад судочинства: незалежності суддів, змагальності, гласності тощо.

Як ми бачимо, науковці та фахівці виокремлюють як плюси, так і мінуси введення нового інституту. На жаль, не всі впевнені в ефективності даної моделі. Поки виникають питання роботи суду присяжних, які повинні бути впорядковані на практиці. До речі, 30 квітня 2013 р. розпочалося перше слухання за участі суду присяжних у Львові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

4. *Тертишник В.М.* Суд присяжних: ростки і суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України. – К., 2011.

5. *Розин Н.Н.* Уголовное судопроизводство / Н.Н. Розин. – Петроград, 1916. – 133 с.

6. Российское законодательство X-XX веков. – М., 1985. – Т. 2. – С. 58-59, 108-112, 150-151.

7. *Колесник В.* Імітація суду присяжних в новому КПК. – Режим доступу: <http://pr.org.ua>

8. *Путгарц К.* Суд присяжних за новим КПК: – Режим доступу: prostopravo.com.ua

9. *Славський О.* Новий кримінальний кодекс. Суд присяжних дає надію, але без гарантій. – Режим доступу: <http://texty.org.ua>

10. *Куцин М.* Суд присяжних: законодавче закріплення і проблеми впровадження у кримінальному судочинстві України: – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com>

11. Just Consult.info

Карпенко М.І., Бандурович А.В. Суд присяжних в Україні

Стаття стосується як історичних аспектів, так і сучасних нововведень інституту присяжних. Вивчаються й аналізуються думки і погляди практиків та науковців. Досліджуються позитивні і негативні сторони даного питання. Ця зміна кримінального судочинства створила актуальну проблему, яка є досить цікавою для вивчення фахівцями права і потребує вдалого впровадження в судову систему для реалізації справедливого правосуддя.

Ключові слова: суд присяжних, правосуддя, судочинство, законодавство, закон.

Карпенко Н.И., Бандурович А.В. Суд присяжных в Украине

Статья касается как исторических аспектов, так и современных нововведений института присяжных. Изучаются и анализируются мнения и взгляды практиков и ученых. Исследуются положительные и отрицательные стороны данного вопроса. Это изменение уголовного судопроизводства создало актуальную проблему, которая является достаточно интересной для изучения специалистами права и требует успешного внедрения в судебную систему для реализации справедливого правосудия.

Ключевые слова: суд присяжных, правосудие, судопроизводство, законодательство, закон.

Karpenko N., Bandurovich A. A jury in Ukraine

The paper refers to as the historical aspects and modern innovations of the jury. We study and analyze the views and opinions of practitioners and academics. We study the positive and negative sides of the issue. This change in the criminal justice created the actual problem, which is quite interesting for the study of law and requires specialists uspishnogo introduction to the judicial system for the implementation of a fair trial.

Keywords: trial by jury, justice, justice, law, law.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2013.